

Η ψυχολογία της ομάδας στη μονάδα

Αρχίατρος Μοσχονάς Δ.

Στη σημερινή παρουσίαση θα προσπαθήσω να σκιαγραφήσω εν συντομία το θέμα της ψυχολογίας της ομάδας, όπως αυτή παρουσιάζεται στα πλαίσια του Στρατού. Πως δηλαδή το περιβάλλον του στρατού, επηρεάζει και αλληλεπιδρά με τη ψυχολογία του ατόμου και των ομάδων που συγκροτούνται εντός του.

Το σύστημα των ενόπλων δυνάμεων αποτελεί ένα οργανισμό που συγκροτείται από μικρές και μεγάλες ομάδες και χαρακτηρίζεται από την **ιεραρχία** και τη **πειθαρχία**. Εντός του επικρατούν οι κάθετες (ιεραρχικές) σχέσεις επικοινωνίας που επιβάλλουν σαφείς και ξεκάθαρες διακρίσεις και ρόλους συμπεριφοράς.

Αποστολή του η εκπαίδευση και η μετατροπή ατόμων εντελώς διαφορετικών μεταξύ τους σε «ικανούς μαχητές» έτοιμους να πολεμήσουν για τη πατρίδα τους.

Η υποχρεωτική ένταξη στο στρατό καθώς και η ολοένα πιο μεγάλη διάσταση μεταξύ στρατιωτικής και πολιτικής ζωής, δημιουργεί πολλές αλλαγές και αντιξοότητες στη ψυχολογική ζωή του στρατευσίμου. Οι αντιξοότητες αυτές εκδηλώνονται συχνά με δυσπροσαρμοστικές συμπεριφορές που οφείλονται σε μεγάλο μέρος στις ιδιαίτερες δυναμικές και φαινόμενα των ομάδων που συγκροτούνται στα πλαίσια του στρατού.

Από το 2^ο Παγκόσμιο Πόλεμο και μετά διεπιστώθη ο τεράστιος ρόλος των διαπροσωπικών σχέσεων στη μικρή φυσική ομάδα του μαχητού και στη διατήρηση της ψυχικής του υγείας και του ηθικού του στρατεύματος.

«Το ηθικό είναι η συνέπεια, όχι των πατριωτικών ιδανικών ή του μίσους προς τον εχθρό, αλλά των ισχυρών διαπροσωπικών σχέσεων με τους συντρόφους της μάχης. Η ομάδα αυτή δίνει στο άτομο εμπιστοσύνη, θάρρος και κουράγιο να υπομείνει τη βίαιη ένταση που προκαλεί ο κίνδυνος» Stouffer, 1949.

Ουσιαστικό ρόλο στην εμφάνιση ή όχι δυσπροσαρμοστικών συμπεριφορών ή συναισθημάτων παίζει ο τρόπος που σχετίζεται ο στρατεύσιμος, τόσο με την ομάδα των συναδέλφων του (οριζόντιες και ισότιμες σχέσεις), όσο και με τη διοίκηση ή την ομάδα των ανωτέρων του (κάθετες ή ιεραρχικές σχέσεις).

Σε κοινωνικό επίπεδο ή ομάδα των συναδέλφων φαίνεται ν' αποτελεί το σημαντικότερο παράγοντα στήριξης και καλής προσαρμογής στη διάρκεια της θητείας.

Η ομάδα αποτελεί μια ανεξάρτητη οντότητα, κάτι μεγαλύτερο και διαφορετικό από το άθροισμα των μελών της, και εμφανίζει διάφορα χαρακτηριστικά και φαινόμενα που περιγράφονται με τον όρο «Ομαδική Δυναμική». Σ' αυτά περιλαμβάνονται, ή αλληλεξάρτηση των μελών, ή κινητικότητα, η επικοινωνία, καθώς και η εξελικτικές φάσεις της ομάδας. (Γεώργας,1986).Ο ορισμός και τα χαρακτηριστικά που καθορίζουν την έννοια της ομάδος φαίνονται στις διαφάνειες.

Ο στρατός ως Οργανισμός

Πρίν συνεχίσουμε είναι σκόπιμο να περιγράψουμε το στρατό συνολικά ως κοινωνικό οργανισμό, όπως περιγράφεται στο σύγχρονο management. Πρόκειται « για μια

μεγάλη κοινωνική ομάδα, όπου η ιεραρχία της ηγεσίας και η διαφοροποίηση των ρόλων έχουν τυποποιηθεί σε καθορισμένες σειρές και αξιώματα, οι κανόνες έχουν μετατραπεί σε κανονισμούς και οι μέθοδοι εργασίας και επικοινωνίας είναι καθορισμένες» Argyle, 1973.

Κάθε οργανισμός έχει **δομή** (ιεραρχία, ρόλοι, δυναμικές σχέσεις), **διαδικασία** και **όρια** (εκλεκτική ανταλλαγή και επικοινωνία από και προς το περιβάλλον).

Στη περίπτωση μας ο Στρατός ως οργανισμός αποτελεί μια **μεικτή δομή με στοιχεία υποχρεωτική και κανονιστικής (εθελοντικής) δομής**.

Σύμφωνα με μια συγκεκριμένη τυπολογία οι οργανισμοί κατατάσσονται σε τρεις βασικούς τύπους δομής, ως προς τη χρησιμοποιούμενη εξουσία και τα κίνητρα των μελών του, δηλαδή:

- 1) **Υποχρεωτική δομή** (φυλακές, αναμορφωτήρια, άσυλα) και στηρίζεται στη δύναμη, την ιεραρχία και στο φόβο της ποινής.
- 2) **Ωφελμιστική δομή** (βιομηχανία) που στηρίζεται στη νόμιμη δύναμη της υλικής κυρίως ανταμοιβής.
- 3) **Κανονιστική (εθελόντική) δομή** (Πανεπιστήμια, Νοσοκομεία, Εκκλησίες, Εθελοντικοί οργανισμοί) στηρίζεται στην ικανότητα να έλκονται τα ηθικά κίνητρα των μελών και να αυτοδεσμεύονται εθελοντικά από τις αρχές και τους σκοπούς του οργανισμού.

Θα λέγαμε ότι ο στρατός κινείται μεταξύ δύο άκρων ως εκκρεμές, άλλοτε παίρνει την υποχρεωτική του μορφή (σε καιρό πολέμου) και άλλοτε στηριζόμενος στα κίνητρα και τη «συνειδητή πειθαρχία» παίρνει την κανονιστική του μορφή.

Η δυναμική της ομάδας στη μονάδα

Μετά τη σύντομη, αλλά απαραίτητη σκιαγράφηση της δυναμικής του Στρατού ως οργανισμού, δηλαδή ως ένα αλληλοδιαπλεκόμενο και αλληλεπιδρόν σύστημα μικρών και μεγάλων ομάδων, θα περάσουμε σε μία πιο πρακτική προσέγγιση της ψυχολογίας της ομάδας στο επίπεδο της μονάδας (Κέντρα Κατατάξεως, Μονάδες εκστρατείας).

Δεν υπάρχει αμφιβολία ότι οι συνθήκες στις Μονάδες προσομοιάζουν σε μεγάλο βαθμό με τις συνθήκες της Μεγάλης Ομάδας. Όταν ομιλούμε για Μ. Ο. αναφερόμεθα σε συγκεντρώσεις άνω των 20 ατόμων που φθάνουν τα 500 ή 1000.

Είναι σημαντικό να περιγράψουμε, πως επηρεάζεται και τι φαινόμενα παρατηρούνται σε μια Μεγάλη Ομάδα, από την αύξηση του μεγέθους της, δηλ. αρκεί να φαντασθούμε ένα κέντρο κατατάξεως ή μία μονάδα όταν υποδέχεται τους «νέους».

Οι Sciff & Glassman (1969) αναφέρουν τα εξής:

- 1)Υπάρχει αυξημένη τάση για δημιουργία υπο-ομάδων με πιο άκαμπτη ιεραρχία
- 2)Διάλυση των συναισθηματικών δεσμών

- 3) Μειωμένη επικοινωνία και οικειότητα με τους άλλους, τάση για στερεότυπες και αποστασιοποιημένες σχέσεις.
- 4) Μειωμένη διάθεση για συμμετοχή - Παθητική στάση
- 5) Μεγαλύτερη αίσθηση απειλής για το άτομο.
- 6) Όσο αυξάνουν τα μέλη της ομάδας, τόσο μεγαλύτερη τάση για συμμόρφωση.

Από τα ανωτέρω κατανοεί κανείς πόσο επηρεάζεται ψυχολογικά ο νεοσύλλεκτος κατά τη μετάβασή του από την οικογένεια στη Μεγάλη και Ξένη ακόμη Ομάδα της Μονάδας.

Ψυχοδυναμική προσέγγιση χαρακτηριστικών φαινομένων της Μεγάλης Ομάδας.

Οι Μ. Ο. διερευνήθηκαν από το 2ο Π.Π. σε θεραπευτικά και εργασιακά περιβάλλοντα στρατιωτικά ή μη και περιγράφηκαν ενδιαφέροντα ομαδικά φαινόμενα που συναντούμε καθημερινά στις μονάδες.

Ο De Mare (1972) αναφέρει, ότι το περιβάλλον της Μ.Ο. κινητοποιεί πρωτόγονους αμυντικούς μηχανισμούς, όπως η σχίσση και η προβολή σε πολύ μεγαλύτερο βαθμό από πιο εκλεπτυσμένους μηχανισμούς όπως η μεταβίβαση, το άτομο αισθάνεται ότι βρίσκεται σε κίνδυνο.

Οι Μ.Ο. βιώνονται ως τρομακτικές, πρωτόγονες, επιθετικές, με τάση να προκαλούν ψυχωτικές εκδηλώσεις και να υπερκαλύπτουν τη ταυτότητα του ατόμου. Στη Μ.Ο. είναι η συνείδηση που βρίσκεται σε κίνδυνο ή το ισοδύναμο της συνείδησης, που είναι η οργάνωση και η επικοινωνία. Για το νεοσύλλεκτο που αντιμετωπίζει τη Μ.Ο. του Κέντρου κατατάξεως το πρόβλημα είναι η έλλειψη λογικότητας. Συχνά λέγεται «Εκεί που σταματά η λογική αρχίζει ο στρατός» για να συμπληρώσουν οι παλιοί φαντάροι «ο στρατός είναι ένα μεγάλο σχολείο».

Τα **χαρακτηριστικά φαινόμενα** και συναισθήματα που βιώνονται κατά τη πρώτη φάση της κατάταξης σχετίζονται:

Με το χώρο και την αίσθηση του χάους Όσο μεγαλύτερος και αχανής ο χώρος, τόσο μεγαλύτερη η αίσθηση του χάους.

Με άγχος και απειλή των ορίων της προσωπικής ταυτότητας, λόγω της ομοιομορφίας.

Η ομοιομορφία συμβάλλει στη δυσκολία διαφοροποίησης των προσωπικών ταυτοτήτων και κινητοποιεί το άγχος της απώλειας ταυτότητας,

Αμυντικοί μηχανισμοί και παλινδρόμηση

Η Μ.Ο. λειτουργεί ως μια παλινδρομητική κατάσταση που «ψυχωτικοποιεί» παροδικά το άτομο, αναγκάζοντάς το να χρησιμοποιεί πρωτογονους μηχανισμούς, όπως η προβολή, ή προβλητική ταυτοποίηση, και η σχίσση.

Προβολή των ανεπιθύμητων πλευρών του εαυτού στους άλλους ως σύνολο, συναισθήματα επικειμένου κινδύνου και μόνιμη αναμονή επίθεσης από τους άλλους. Αισθήματα αποδυνάμωσης και απώλειας ψυχικών δυνάμεων.

Η Μ.Ο. έχει τη τάση να διαιρείται σε υπο-ομάδες (παλιοί-νέοι, Αθηναίοι-Επαρχιώτες) που συχνά αντιπαρατίθενται η μια στην άλλη.

Δημιουργεί «Αποδιοπομπαίους τράγους» (Προβληματικοί, παραπτώματιες) και γενικότερα εφευρίσκει γεγονότα που αποσπών τη προσοχή από τη παρούσα εμπειρία.

Δημιουργεί εξωτερικούς εχθρούς, προκειμένου ν' αποφύγει την εσωτερική σύγκρουση και να διατηρήσει την ενότητα της. Πολλοί διοικητές σχηματισμών γνωρίζοντας αυτές τις τάσεις εκτονώνουν αυτή την αρνητική ενέργεια, σε θετικές εκδηλώσεις, όπως ένα αθλητικό πρωτάθλημα μεταξύ των μονάδων του σχηματισμού.

Τάση για Γενίκευση, απλούστευση, εξίσωση-δημοκρατικοποίηση και στερεοτυπία.

Πως αντιδρά το άτομο στα δύσκολα αυτά συναισθήματα;

Καταφεύγει στη γενίκευση και την απλούστευση προσπαθώντας να σχετισθεί με ένα απλούστερο αντικείμενο, όπως ο λόχος ή ο Λοχαγός του.

Η σχετική αποσυρση από τις προσωπικές σχέσεις και οι στερεοτυπίες είναι σταθερά φαινόμενα. Αντίβαρο στις τάσεις αυτές η εμπιστοσύνη στις σχέσεις με τους συνομηλίκους και η ένταξη του στις άτυπες υποομάδες των συμπατριωτών του.

Σε συνθήκες ομάδας υπάρχει έντονος ο φόβος του να είσαι διαφορετικός. Εξ ου και η τάση για ομοιομορφία και δημοκρατικοποίηση.

Η επιμονή λοιπόν των στρατ. κανονισμών στην ομοιομορφία και την ισότητα εκφράζει τη γενικότερη απαίτηση της ομάδας ως όλο και συμβάλλει στη ταύτιση με τα στρατιωτικά δεδομένα.

Ανάγκη για δομή και ιεραρχία

Ενώ στην αρχή ο πανικός διασπά και σταματά το μυαλό, η επιθετικότητα και ο θυμός που αναδύονται ενώνουν και δημιουργούν τη δύναμη για οργάνωση, επικοινωνία και σκέψη. Κινητοποιούνται δυνάμεις και άμυνες που βοηθούν στη συνειδητοποίηση και ενδυνάμωση των ορίων και των αντοχών.

Η επιθετικότητα, ο θυμός και η ματαίωση δημιουργούν την ανάγκη για δομή και ιεραρχία. Γι αυτό ο στρατός επιμένει στη πειθαρχία και την ιεραρχία, στους σαφείς και απλούς κανονισμούς.

Ψυχολογικές καταστάσεις του «Εγώ» κατά την ένταξη και προσαρμογή στην Μονάδα

Περιγράφονται 3 εναλλασσόμενες ψυχολογικές καταστάσεις που βιώνει ο στρατιώτης στη Μ.Ο. της μονάδος

- 1) το άτομο προσπαθεί να βρει τον εαυτό του εντασσόμενο στην ομάδα
- 2) το άτομο-μέλος εδραιώνει μια σχέση με την ομάδα ως σύνολο. Υπέρβαση της ατομικότητας

3) το μέλος-άτομο, όπου η ιδιότητα του στρατιώτου επικρατεί του ατομικού αυτοπροσδιορισμού.

Ο ρόλος της Διοικήσεως

Η ομαλή εξέλιξη όλων αυτών των διεργασιών σχετίζονται άμεσα με τις κατευθύνσεις της διοίκησης και των μονίμων στελεχών που συχνά είναι πρότυπα προς μίμηση ή αποτελούν πατρικές φιγούρες.

Η προσπάθεια μετάδοσης της κουλτούρας και της φιλοσοφίας της μονάδος, των σκοπών και των κανόνων, εξαρτάται από αυτούς. Οι Καταδρομές, τα Τεθωρακισμένα κ.α. έχουν διαμορφώσει με τα χρόνια τη δική τους φιλοσοφία και πρακτική. Η αποδοχή της βοηθά στην εξιδανίκευση και τη ταύτιση με τους σκοπούς και τους στόχους της μονάδας.

Σε πειράματα που αφορούσαν την επίδραση του κοινωνικού κλίματος που εγκαθιδρύεται από διαφορετικούς τύπους αρχηγίας, φάνηκε ότι με ένα αυταρχικό αρχηγό, έχουμε μεγαλύτερη ποσότητα αποδιδόμενης εργασίας, περισσότερη εξάρτηση και η εργασία σταματούσε όταν απουσίαζε.

Με ένα συμμετοχικό αρχηγό είχαμε μικρότερη ποσότητα αποδιδόμενης εργασίας, μεγαλύτερο κίνητρο και ικανοποίηση της ομάδος και συνέχιση της εργασίας παρά την απουσία του αρχηγού.

Αλλα πειράματα έδειξαν, την αποτελεσματικότητα του συμμετοχικού αρχηγού στην αλλαγή στάσεων των μελών της ομάδας, αλλά η αυταρχική ομάδα ήταν πιο γρήγορη, πιο αποτελεσματική και πιο παραγωγική.

Κατανοεί κανείς τη σημασία που έχει ο Διοικητής στη διαμόρφωση του κλίματος της ομάδας και γιατί σε επείγουσες καταστάσεις ή στον πόλεμο υιοθετείται το αυταρχικό μοντέλο διοίκησης. Σε καιρό ειρήνης οι δύο αυτές στάσεις θα πρέπει να υιοθετούνται ή να συντίθενται ανάλογα με το έργο ή τη προσωπικότητα του Διοικητή.

Φάσεις της Ομάδας

Σχηματισμός (Forming)

Σύγκρουση (Storming)

Απόκτηση Κανόνων (Norming)

Εκπλήρωση (Reforming)

Στη μονάδα θα ήταν κάπως δύσκολο να διακρίνουμε φάσεις στην εξέλιξη της ομαδικής διαδικασίας, δεδομένου ότι είναι από τη φύσης της ένας χώρος συνεχών αλλαγών και διαφοροποιήσεων, όπου η ετοιμότητα για την έκτακτη κατάσταση ή γεγονός είναι κανόνας.

Εν τούτοις σε περιόδους αλλαγής της διοικήσεως, ένας έμπειρος παρατηρητής, μπορεί να διακρίνει τις φάσεις που αναφέραμε, τόσο στην ομάδα των στελεχών, όσο και σε όλο το προσωπικό γενικότερα.

Στη καθημερινή ζωή των μονάδων υπάρχουν περιόδοι μεγαλύτερης ψυχολογικής έντασης από άλλες ιδιαίτερα σε φάσεις αλλαγών ή κατά τις μετακινήσεις - μεταθέσεις προσωπικού. Κάθε σημαντική αλλαγή σε μια ομάδα προκαλεί αναστάτωση και συναισθήματα χαράς θλίψης ή θυμού, όχι μόνο στους «νεοεισελθόντες», αλλά και στους παλιούς στρατιώτες.

Ο στρατός εμπειρικά έχει καθιερώσει τις βραδιές οπλίτη που στη περίπτωση των μεταθέσεων, της υποδοχής των «νέων» και του αποχαιρετισμού των «παλιών», παίρνουν ένα χαρακτήρα θετικής εκτόνωσης του έντονου συναισθηματικού φορτίου που διακινείται στις περιόδους αυτές.

Η περίοδος των ασκήσεων συσφίγγει τις σχέσεις της μονάδος, λόγω της 24ωρης συμβίωσης με σαφείς και συγκεκριμένες δραστηριότητες που απαιτούν ομαδικότητα και συνεργασία.

Παρά το ότι στο στρατό δεν υπάρχει επίσημα η διάκριση παλιός - νέος, θα τονίσουμε ότι αυτές οι δυο υποομάδες δημιουργούνται αυτόματα. Οι δοκιμασίες που συχνά επιβάλλουν, οι μεν στους Δε συνδυάζονται με τη φάση εξερεύνησης της προσωπικότητας των νέων και των ορίων τους, ώστε να αποκατασταθεί η εμπιστοσύνη μεταξύ τους. Ο ρόλος της διοίκησης είναι να αμβλύνει τις διαφορές μεταξύ υποομάδων και να ευοδώσει τη συνεργασία τους.

Διάφορες υποομάδες «προβληματικών» (παραπτωματίες, βοηθητικοί κ.α.) είναι δυνατό να παίζουν το ρόλο του «μαύρου προβάτου» προκειμένου να διατηρηθεί η συνοχή των υπολοίπων. Οι παρεμβάσεις του Δκτη, του γιατρού, ή του ψυχολόγου είναι δυνατό να διευρύνουν τα περιθώρια ανεκτικότητας της ομάδας, αυξάνοντας τη συνοχή της σε πιο ουσιαστικές και ανθρώπινες βάσεις.

Εκτός της στρατιωτικής εκπαίδευσης τα τελευταία χρόνια, ο στρατός φαίνεται να εμπλέκεται, σε μια γενικότερη προσπάθεια κοινωνικής αγωγής που προσπαθεί να καλύψει τις αδυναμίες και τα ελλείματα που παρουσιάστηκαν στη πολιτική ζωή (ναρκωτικά, διαταραχές συμπεριφοράς, κ.α.)

Έτσι φαίνεται ότι η στρατιωτ. Θητεία εκτός των άλλων αποτελεί μία διαδικασία ωρίμανσης της προσωπικότητας και προσαρμογής στις κοινωνικές νόρμες.

Η διαδικασία ωρίμανσης είναι ανάλογη αυτής που λειτουργεί στις θεραπευτικές κοινότητες. Σύμφωνα με το Τσέγκο (1984) στηρίζεται στην εναλλαγή από το Ανήλικο επίπεδο, όπου λειτουργεί συνήθως ο στρατιώτης στην αρχή της θητείας του, δεδομένων και των ανήλικων ρόλων που καλείται να παίζει στο στρατό ως εκτελεστικό όργανο, στο Συνομήλικο επίπεδο, όπου λειτουργεί με τους συναδέλφους του και το Ενήλικο, όταν αναλαμβάνει υπεύθυνους ρόλους ως παλαιός πλέον και εκπαιδευμένος στρατιώτης.

Η εναλλαγή και το πέρασμα από το ένα επίπεδο στο άλλο, φαίνεται να ισχυροποιεί τις άμυνες του ατόμου και να συμβάλλει σε ευέλικτες και δημιουργικές στάσεις ζωής (π.χ. θεσμός της αυτοδιοίκησης στις στρατιωτικές σχολές).

Θα πρέπει τέλος να τονίσουμε ότι ο συμβολισμός που επικρατεί στο στρατό, (χαιρετισμοί, διακριτικά, αναφορές, επιθεωρήσεις, ασκήσεις πυκνής τάξεως) λειτουργούν με ένα συμπεριφορικό τρόπο (εξαρτημένα αντανακλαστικά) εκμάθησης των δεξιοτήτων που απαιτούνται, αλλά δίνει την ευκαιρία επίσης για κοινές δραστηριότητες και ενημέρωση όλων των πληροφοριών που διακινούνται στη

μονάδα, προάγοντας έτσι την ομαδική συνοχή και την επικοινωνία της ομάδας. Το άτομο ενδοβάλλει και τυποποιεί τις συμπεριφορές, δραστηριότητες και καθήκοντα που πρέπει να γνωρίζει, με αποτέλεσμα σε καταστάσεις ψυχολογικής πίεσης να λειτουργεί αυτόματα και μηχανικά.

Όπως είναι κατανοητό, η δυναμική της κάθε ομάδας εμπεριέχει δημιουργικές και καταστρόφικες δυνάμεις που στη περίπτωση του στρατού, αναδεικνύονται κυρίως από τον τρόπο διοίκησής της. Είναι προφανές πλέον, ότι οι στρατιωτικοί κανονισμοί λειτουργίας των μονάδων (ιεραρχία, ομοιομορφία, διάταξη σε λόχους, διμοιρίες, ομάδες κ.λ.π.) δεν διαμορφώθηκαν τυχαία αλλά αποτελούν αποστάγματα εμπειρίας ετών που προσπαθούν να προλάβουν τα αρνητικά φαινόμενα της δυναμικής των ομάδων και να επωφεληθεί και να ενισχύσει τα θετικά της χαρακτηριστικά.

Η ιεραρχική διάταξη της μονάδος και η διαίρεσή της σε μικρότερες υπομονάδες όπου προίσταται πάντα ένας βαθμοφόρος, μειώνει την ένταση και το στρές της μεγάλης ομάδος του στρατοπέδου και την εμποδίζει να γίνει πλήθος ή όχλος.

Θα μπορούσαμε να αναφέρουμε πολλούς ακόμη θετικούς ομαδικούς μηχανισμούς που βοηθούν μία μονάδα να λειτουργήσει αποτελεσματικά τόσο για την ίδια ως σύνολο, όσο και για τα μέλη της ξεχωριστά. Οι μηχανισμοί αυτοί σχετίζονται με α) κοινωνική αποδοχή β) αλτρουισμό γ) αίσθηση οικουμενικότητας δ)διανοητικοποίηση-κατανόηση των σχέσεων ε) κατανόηση και έλεγχος της παραγωγικότητας και του εαυτού στ) κοινωνικοποίηση μέσω της αλληλεπίδρασης και της παρακολούθησης των άλλων - διαπροσωπική μάθηση, η) υποστηρικτικές διαπροσωπικές σχέσεις συνεκτικότητα και αλληλεγγύη της ομάδος.

Η επίγνωση λοιπόν της ομαδικής δυναμικής αφορά κάθε στέλεχος και ιδιαίτερα το υγειονομικό προσωπικό που σχετίζεται με την ψυχική υγεία, ώστε να προσπαθεί από τη θέση του να συμβάλει σε αυτό που στο στρατό ονομάζουμε «πνεύμα μονάδος».